

INVESTIGATION OF PARENT ATTITUDES IN CHILDREN WITH SPECIFIC LEARNING DEFICIENCY

Ahmet TANRIVERDİ*

*Doktora Öğrencisi, International Dublin University, ahmethocam1@gmail.com, Orcid: 0009-0001-1281-658X

Received Date: 02.12.2022 Revised Date: 07.01.2023 Accepted Date: 12.01.2023

Copyright © 2023 Ahmet TANRIVERDİ. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Children with specific signs of learning disabilities have difficulty learning skills. Additionally, in many cases, children are perceived and labeled as unsuccessful by their parents, teachers, and classmates. For this reason, our study is important in terms of determining all stages of examining the pre-diagnosis clues regarding the specific learning disability of the family, and the difficulties encountered during and after the diagnosis. Due to the insufficient special education support services for families and children, there is a need to increase these support services for families and children. The individual's unawareness of specific learning disability problems and not including him/her in appropriate treatment and education programs may lead to isolation from society. Therefore, parents and teachers should pay more attention to this issue.

Keywords: Specific Learning Disability, Parent, Family

ÖZGÜL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLARDA EBEVEYN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

ÖZET

Özgül öğrenme güçlüğü belirtileri olan çocuklar, becerileri öğrenmede zorluk yaşarlar. Ek olarak, çoğu durumda, çocuklar aileleri, öğretmenleri ve sınıf arkadaşları tarafından başarısız olarak algılanmakta ve etiketlenmektedir. Bu nedenle yaptığımız çalışma, ailenin özgül öğrenme güçlüğüne ilişkin tanı öncesi ipuçlarını, tanı sırasında ve sonrasında karşılaşılan güçlükleri incelemeye yönelik tüm aşamaların belirlenmesi açısından önemlidir. Aile ve çocuklara yönelik özel eğitim destek hizmetlerinin yetersiz olması nedeniyle aile ve çocuklara yönelik bu destek hizmetlerinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bireyin özgül öğrenme güçlüğü sorunlarının farkında olmaması ve onu uygun tedavi ve eğitim programlarına dahil etmemesi, kendilerini toplumdan soyutlamasına yol açabilmektedir. Bu nedenle aileler ve öğretmenler bu konuya daha fazla dikkat etmelidirler.

Anahtar Kelimeler: Özgül Öğrenme Güçlüğü, Ebeveyn, Aile

1. GİRİŞ

Özgül öğrenme güçlüğü hem çocuklar hem de ebeveynler için çok zor bir durum olabilmektedir. Bir çocuğa özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konduktan sonra, ebeveynler genellikle özgül bir öğrenme güçlüğüne belirttilerini fark etmekte geç kaldıklarını düşünür ve kendilerini suçlarlar. Bu durum teşhis konduktan sonra yerini kaygıya bırakmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının bu süreçten nasıl geçeceklerini ve özgül öğrenme zorluklarını nasıl aşacaklarını düşünürler. Aileler süreç içerisinde stresli ve baskılı hissederken zaman zaman bunu çocuklarına yansıtabilirler. Aileler, çocuklarının her hareketini yakından takip etmeli ve gözlemlemelidir. Çocukluk döneminde çocukları gözlemlemenin ve izlemenin önemi, potansiyel özgül öğrenme güçlüklerinin erken teşhisi açısından çok önemlidir. Teşhis konduktan sonra, bir ailenin özgül öğrenme güçlüğüne nasıl ele aldığı ve özgül öğrenme güçlüğüne ilişkin farkındalık düzeyleri, yaşadıkları süreci doğrudan etkilemektedir.

Çocuğun yaşadığı durum karşısında aile her zaman çocuğun yanında olmalıdır. Ancak bu durum onlar için kolay bir süreç değildir. Aileler genellikle bu süreci geçirmek konusunda isteksizdirler. Ancak ailelerin yaşadığı olumsuz durumlar çocukların kendilerini daha da dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır.

Özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konduktan sonra karşılaşılan en büyük zorluk sabırsızlıktır. Ailelerin özgül öğrenme zorluklarını acil sorunlar olarak görmeleri, eğitim sürecini zorlaştırmaktadır. Teşhis konduktan sonraki tedavi sürecinde aile bireylerinin stres ve kaygıları oldukça fazladır. Ailedeki kaygı ve korku düzeyi, destek alan uzmanları, öğretmenleri ve aile ortamını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durumlarda, tedavi süreci kesintiye uğrayabilmekte ve çocuk olumsuz bir tepki yaşayabilmektedir.

Özgül öğrenme güçlüğü olan çocukları olan aileler, durumla başa çıkmak için yapılarına ve koşullarına göre çözümler bulabilirler. Bir ailenin başa çıkma tarzını ve yeteneğini birçok faktör etkileyebilmektedir. Kişisel özellikler, dini inançlar, sosyoekonomik düzey, yakın kişilerin tutumları, sosyal özellikler bu unsurlara örnektir. Bu bilgilerden hareketle çalışma, özgül öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların ailelerinin tanı öncesi ve sonrasında yaşadıkları süreç hakkında daha derinlemesine bilgi edinmek amacıyla planlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Özgül Öğrenme Güçlüğü

Özgül öğrenme güçlükleri; normal zeka, sağlam bir duyu, iyi motivasyon, yeterli öğretim ve yeterli sosyokültürel olanaklara rağmen üretken okuma ve yazma (disleksi), yazma (disgrafi) veya matematik (diskalkuli) yeteneklerinin elde edilmesinde ve kullanımında beklenmedik, spesifik ve kalıcı zorluklarla ortaya çıkan nörodavranışsal bir bozukluktur.

Sözel ve sayısal becerilerin eksikliğine ek olarak, özgül öğrenme güçlüğü olan bireylerde sosyal becerilerde de eksiklikler olabilmektedir. Bu kişiler hiperaktif, içe dönük veya utangaç özellikler sergileyebilmektedirler. Bu nedenle özel öğrenme güçlüğü olan kişilerin yaşadığı yetersizlikler, akranları ve aileleri ile olan ilişkilerini ve sosyal etkileşimlerini de etkileyebilmektedir (Shapiro & Gallico, 1993: 491).

Özgül öğrenme güçlüğü çeken çocuklarda görülen duygusal ve sosyal problemler, onların davranışsal özelliklerine de yansıyabilmektedir. Duygusal sorunları olan çocuklar; aile üyeleri, öğretmenleri veya akranları ile ilişki kurma ve sürdürmede ve başkalarını anlamada zorluk, başkalarıyla yapılan etkinliklerden zevk alamama gibi yetersizliklere sahip olabilmektedirler. Öğrenme güçlüğü olan çocuklar yaşlarına, cinsiyetlerine ve zekalarına uygun olmayan duyu, düşünce ve tepkilerde bulunabilirler ve saldırganlık, tepkisizlik, otoriteye karşı gelme gibi davranış sorunları sergileyebilirler (Yıldız, 2004: 170).

2.2. Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Özellikleri

Özgül öğrenme güçlükleri genellikle bir çocuk okula başladığında daha net bir şekilde kendini göstermeye başlar. Aslında, çocuğun okul öncesi yıllarında özgül öğrenme güçlüklerinin belirtileri ortaya çıkmaya başlasa da, çocuğun davranışları aile tarafından tam olarak analiz edilip teşhis edilmemektedir (Armstrong, 2016: 12).

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar davranış ve kişilik özelliklerinde benzerlikler gösterebilmektedir. Örneğin, akademik, zeka, dil ve bilgi işlemedeki belirli öğrenme güçlükleri ve genetik özelliklerin neden olduğu sorunlar gibi bu özellikler birbirinden ayrılabilir. Özgül öğrenme güçlüğü çeken çocuklar, okul yıllarında akademik okuma, yazma, sayı hesaplama ve sınıflandırılmayan alanlarda zorluklar yaşamaya başlarlar. Problemi olan çocuk okuma güçlüğü çekebilir. Harfleri ayırt etmekte ve kelimeleri anlamakta güçlük çekerler. Görsel hafızaları düşük olduğu için p, b, d, g gibi harfleri ayırt edemezler. Okurken kelimeleri atlarlar, aynı kelimeyi defalarca tekrarlar veya kendi kelimelerinden bazılarını ekleyebilmektedirler. Kelimeleri ve bazı sayıları tersten okuyabilirler. Yazmaya gelince, akranlarının çok gerisinde kalmaktadırlar. Öğretmenin deftere yazdıklarını ya da söylediklerini yazıya dökmeye zorlanırlar. Bu çocuklar kelimeleri, kendilerine söyleneni ya da başka bir şeyi ayırt edemedikleri için bilgiyi işleyemezler ve bu bilgiyi yazıya dökemezler (Çiftçi, 2018: 27).

Bilişsel becerileri tam olarak gelişmemiş olan özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklar da okuldaki sayısal derslerinde sorun yaşarlar. Bu problemi olan çocuklar için sayıların analizi veya şekillerin tam olarak anlaşılması çok zor olabilir. Toplama, çıkarma ve sayıları analiz etme veya sayma gibi kavramlar onlar için oldukça gelişmiş görünmektedir. Bu çocuklar farklı alanlarda olsalar da akademik özellikleri benzerdir. Bir çocukta okuma ya da sayı sorunu olsa bile, çocuğun özgül öğrenme güçlüğü varsa sergilediği davranışlar ve karşılaşılan sorunlar benzerdir.

Belirli öğrenme güçlükleri olan çocuklarda belirtiler bazen yanlış yorumlanır. Bu çocukların okuma ya da diğer sorunları olmasına rağmen, zihinsel engelli değildirler. Bozukluk bazı nörolojik sorunlara dayanmakla birlikte, çocuğun herhangi bir zihinsel engeli yoktur. Aslında, özgül öğrenme güçlüğü çeken çocuklar bazen üstün zekâyâ sahip olabilir. Zekâ ile ilişkisi bilimsel olarak araştırıldığında, bulgular çocukların beyninin sol lobunun diğerleri kadar aktif olmadığını göstermiştir. Bu nedenle, bu insanların davranışları zeka geriliği ile ilişkilidir. Bu ilişkilendirme yanlıştır.

Algısal sorunlar bu çocukların özelliklerinden biridir. Algı kavramı tam olarak tanımlanamamıştır (Rutter ve Yule, 1975). Görme, dokunma, mekan, vücut kontrolü, otomatik hareket ve sesin tanınmasına ilişkin daha zayıf kinestetik algılara sahiptirler (Corkery, 1991). Fonolojik temelli yani dil sistemine dayalı işlemlerdeki performansları emsallerine göre belirgin olabilir. Sesleri tanımak ve beyinde işlemek beynin en temel işlevlerinden biridir, ancak belirli öğrenme güçlüğü olan çocuklar için tam olarak etkili değildir (Bender, 2014). Çocuklar sesleri tanıyamadıkları ve işleyemedikleri için yanlış kelimeleri telaffuz ederler. Yani harfler konuşmada ses olarak görünemezler. Aktivite düzeyi ile karakterize edilen bu çocuklar genellikle çok aktiftir. Konsantrasyon ve dikkat olarak çok zayıflardır. Uzun süre bir konuya veya yere odaklanamazlar (Barlow ve diğerleri, 2006).

Sosyal özellikler, özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların arkadaş edinmede zorluk yaşadıklarını göstermektedir. Konuşurken ve anlatırken kullanılan jest ve mimikleri anlamakta güçlük çekmek yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir. Sonuç olarak, kolayca sinirlenirler ve duygularını kontrol edemezler. Çevresel değişikliklere kolay uyum sağlayamazlar (Çiftçi, 2018: 29).

2.3. Özgül Öğrenme Bozukluğunda Değerlendirilme ve Tedavi

Özgül öğrenme bozukluğunun teşhisi, kapsamlı bir psikiyatrik ve psikolojik değerlendirmenin yanı sıra ebeveynlerden, öğretmenlerden ve çocuğun kendisinden bilgi toplamayı gerektirmektedir. Tanı, ayrıntılı bilgi edinme sürecini ve nöropsikolojik koşulları değerlendirme sürecini içermektedir. Bu nedenle, özgül öğrenme bozukluklarının teşhisi dikkatli ve titiz çalışmaların yapıldığı multidisipliner bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Özgül öğrenme güçlüklerini teşhis etmek ve değerlendirmek için birçok test kullanılmaktadır. Bunlar; WISC-R Zeka Testi, Mangina Testi, Görsel-İşitsel Sayı Dizisi Testi B Formu (GİSD-B), Çizgi Yönünü Belirleme Testi (ÇYBT), Sayı Dizisi Öğrenme Testi (SDÖT), İşitsel Sözel Öğrenme Testi (AVLT), Özgül Öğrenme Güçlüğü Bataryası, Öğrenme Bozukluğu Belirti Tarama Listesi olarak sıralanabilir (Turgut, 2008). Bu testlere ek olarak son yıllarda WISC-IV, Sesli Okuma ve Okuduğunu Anlama Testi (SOBAT), Matematik, Okuma Yazma Testi gibi testler bazı öğrenme güçlüklerini teşhis ve değerlendirmede kullanılmaktadır (Çelik ve ark., 2018: 65-76; Erden ve Uluç, 2018; Sarıpınar ve Erden, 2010: 56-66). Ayrıca bu çalışma kapsamında Türkçe'ye uyarlanan Özgül Öğrenme Güçlüğüne Stres, Ev Ödevi ve Ebeveynlik Yetkinliği Ölçeği'nin çocukların ebeveyn değerlendirmelerine ilişkin tanı sürecine katkı sağlaması amaçlanmaktadır (Özyürek, 2019: 14).

Özgül öğrenme güçlüğü'nün tanı ve değerlendirme sürecinin multidisipliner araştırmayı gerektirmesinin yanı sıra tedavi süreci, aile, okul ve çocuğun tüm yaşamının düzenlenmesi ile ilgili süreçleri içermektedir. Özgül öğrenme güçlüklerini tedavi etmek için kullanılan ilkeler; çocuğun başarısını kolaylaştıran veya engelleyen süreçleri ve ilişkileri (aile ve akran ilişkileri, özgüven, dikkat süreçleri) farkında olmak, aile ve çocuğu kısa ve uzun süreli hedeflerin oluşturulması konusunda desteklemektir. Ayrıca çocukların ihtiyaçlarını dikkate alan, ev ve okul tedavi ekipleri arasındaki işbirliğini sürdüren, aileleri ve öğretmenleri çocukların duygusal ve sosyal zorluklarına karşı duyarlı hale getiren ve bu konuda destek sağlayan eğitim programları tasarlanmaktadır (Duman, 2014).

2.4. Özgül Öğrenme Güçlüğü ve Aile

Özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar için bilinçli bir aileye sahip olmak çocuğun geleceği için önemlidir. Bilinçli bir aile çocuğun yaşadığı zorlukları gözlemler ve bir uzmana gidene kadar çocuğa daha dikkatli davranır. Bazen bu durum bilinçaltının zıttı kimliğe bürünür. Tanı koyan ve öğrenme güçlüğü'nün kalıtsal hormonal bozukluklar olduğunu düşünen aileler, genellikle çocuklarının yeterince zeki olmadığını varsayarlar. Çocuklar sinirlenir, bağırır ve bazen küfürlü sözler kullanır. Bu tür durumlar, bir çocuğun özgül öğrenme güçlüğüne sahip olduğu problem türlerini pekiştirebilir. Bu süreçte ailesine karşı şefkat ve sevgi hisseden çocuk, içinde bulunduğu süreci atlatmak için çabalar. Bu nedenle, özgül öğrenme güçlüğü'nün zeka ile doğrudan ilişkili olması genellikle mümkün değildir. Kimi ailelerin kendilerince yaptıkları araştırmalarda “öğrenme güçlüğü'nü beynin merkezinden kaynaklanan bir soruna” bağlamaları doğru olarak bilinen yanlışlardan olmakla birlikte, zorluklarla mücadele etmekte olan çocukları da felaketlerle başbaşa bırakmaktadır (Çiftçi, 2018: 37).

Özgül öğrenme güçlüklerinin erken tespiti söz konusu olduğunda, ailelerin çocuklarını önemsemeleri ve bilinçli hareket etmeleri çok önemlidir. Ailelerin bu zorlu süreçte çocuklarının yanında olması çok önemlidir. Tarih boyunca birçok ünlü kişi ailelerinin de desteğiyle bu hastalığı yenmiştir. Dünya tarihine baktığımızda, Leonardo da Vinci, Walt Disney, Einstein, Mozart, Edison gibi ünlülerin öğrenme güçlüğü çektiği görülmüştür. Ancak bu zorlukları fark edip önlem aldıktan sonra kendi alanlarında dahi olmayı başarmışlardır. Özgül öğrenme güçlüğü için önemli örneklerden biri de Einstein'dir. Nitekim Einstein, ilkokul yıllarında eğitim konusunda büyük zorluklar ile karşı karşıya kalmış ve eğitim- öğretime adapte olma konusunda

büyük sıkıntılar çekmiştir. Ancak Einstein'ın sayısal dersleri çok iyi iken, sözel dersleri de çok kötüdür. Bu durum Einstein'ın ailesini bir hayli endişelendirmiştir. Einstein, kendi yaşitlarına oranla konuşmaya da bir hayli geç başlamıştır. Bu durum Einstein'ın hayatı boyunca devam etmiş ve Einstein hayatı boyunca konuşmada büyük zorluklar yaşamıştır. Bu durum karşısında ailesi Einstein'ı doktora götürmüş ve Einstein'e özgül öğrenme güçlüğü tanısı koyulmuştur. Sonra babası Einstein vakit geçirmek için bir pusula alır. Görünüşü ve görüntüsü merak ve araştırma ilgisi uyandırır. Belirli öğrenme güçlüğü'nün erken tespiti ve ilgi alanlarının keşfedilmesi, Einstein'ın hayatını etkilemiş ve parlak fikirlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Albert Einstein dokuz yaşında okumayı ve yazmayı öğrenmiştir. Auguste Rodine'e eğitilemez olduğu teşhisi konulmuştur. Prens Charles, Steven Spielberg, Tom Cruise, John Lennon, Walt Disney, John F. Kennedy gibi birçok ünlüye öğrenme güçlüğü teşhisi konmuştur (Çiftçi, 2018: 39).

2.4.1. Tanı Koymada Ailenin Rolü

Özgül öğrenme güçlüğü olan çocukları erken teşhis etmede ve gerekli önleyici tedbirleri almada ailelerin rolü çok önemlidir. Bazı öğrenme güçlükleriyle ilgili sorunların temeli, erken çocukluk döneminde yatmaktadır. Ne yazık ki, aileler özgül öğrenme güçlüğü hakkında yeterli bilgiye sahip değildirler. Bu nedenle okul öncesi çocukların davranışları zihinsel yetersizlik, tembellek, inatçılık veya kuralsızlıktan kaynaklanmaktadır. Ama aileler çocuklarını doğru analiz edebilirlerse farkı görebilirler.

Özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklar için en yaygın durum, ailenin çocuğun davranışını yeterince değerlendirememesidir (Alexander, 2008). Davranışlarını doğru anlayamayan bir çocuğun okul çağına, yani okuma yazmaya kadar öğrenme güçlüğü çektiği anlaşılamaz. Bununla birlikte, ebeveynler çocuklarının sorunlarının ne kadar erken farkına varırsa, özgül öğrenme güçlüğü olan bir çocuğun diğer çocukların yeteneklerini ve potansiyel öğrenme düzeylerini yakalaması o kadar kolay olur. Ayrıca aile bilinci sayesinde çocuk herhangi bir psikolojik sorun yaşamaz ve kendini ailesinin yanında hisseder. Bu sayede çocuklar gerekli eğitimi alıp tedaviye çok önceden başlayabilmektedir.

2.4.2. Aile'nin Sosyo-Ekonomik Durumu ve Öğrenme Güçlüğü İlişkisi

Ailenin sosyal ve ekonomik durumu, öğrenme güçlüğü olan çocukların mevcut durumu üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahiptir. Düşük gelirli aileler, çocuklarına yüksek gelirli ailelerle aynı şekilde ilgi göstermez ve yaklaşmamaktadır. Düşük gelir grubuna mensup ailelerin temel önceliği geçim sorunu olmakta ve çocukların büyümesi geri plana itilmektedir. Bu durumda aileler çocuklarının başına gelen olumsuz durumlardan haberdar olmayabilmektedir. Düşük gelirli ailelerin çocuklarına ve ailelerine karşı çok farklı beklentileri, bakış açıları ve tutumları vardır. Bu gruptaki aileler daha ataerkil bir yapıya sahiptir. Ailenin reisi her konuda söz sahibi olan babadır. Daha fazla itaat vardır. Eğitim düzeyine gelince, eğitim düzeyinin düşük olması hayata dar bakılmasına ve kalıp yargıların benimsenmesine yol açmaktadır (Çiftçi, 2018: 39).

Ailenin belli bir sosyoekonomik düzeyde olması çocuğun zihinsel, bilişsel ve gelişimsel açıdan da oldukça önemlidir. Sosyal ve eğitim düzeyi düşük ailelerin temel hedefi ekonomik zordur. Çünkü diğer ekonomik sınıflara mensup ailelere göre ailelerde maddi sorunlar daha sık görülmektedir. Bu gruba ait ailelerdeki çocuklar, özgül öğrenme güçlüğü'nün üstesinden gelmek için mücadele edebilmektedirler. Ekonomik faktörlere ek olarak, çevresel faktörlerin de belirli bir öğrenme güçlüğü üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi olabilmektedir. Örneğin, özgül öğrenme güçlüğü olan ve düşük kültürel ortamlardaki çocukların sorunlarını anlamak çok zordur. Aile ve çevre bilinçsiz olduğu için çocuklar birçok yönden

etkilenebilmektedir. Okuma seviyesi ve çevre bilgisi çocuğun telaffuz hatalarını doğru bir şekilde saymak için yetersiz olduğundan, çocuğun okuduğunu anlama becerisi hiçbir zaman gelişmeyebilmektedir. Ailenin sosyoekonomik düzeyi ile özgül öğrenme güçlüğü arasındaki ilişkiye bakıldığında, araştırmalar, düşük ekonomik hanelerden gelen çocukların yüksek gelirli ve sosyal statülü hanelerden gelen çocuklara göre önemli ölçüde daha yüksek disleksi insidansına sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmalar ışığında sosyoekonomik düzey düştükçe disleksi görülme sıklığının arttığı, statü arttıkça disleksi görülme sıklığının azaldığı söylenebilir.

2.4.3. Ailenin Özgül Öğrenme Güçlüğü İle İlgili Geçirdiği Süreçler

Hiçbir aile çocuğunun bir problemi bulunduğunu kabul etmek istemez. Her aile için çocuk mükemmel evlattır ve zihinsel ya da genetik bir sorunu yoktur. Bu nedenle aileler çocuklarının bir sorunu olduğuna inanmakta zorlanırlar. Özgül öğrenme güçlüğü olan çocuğun ailesinin sorunu kabullenmemesi çok yaygın bir durumdur. Aile bireylerinin bu durumu kabullenmesinde büyük duygusal sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunların en büyüğü, kendini suçlayan ebeveyn durumudur. Kendilerini suçlamayı seçen aileler, çocuklarının durumunu kabul etmeyebilir ve durumu karmaşıklştırabilmektedirler. Ailelerin bu süreçte attıkları en önemli adımlar kendilerini suçlamayı bırakıp durumu kabullenmeleri ve çocuklarının sorunlarının temeline odaklanmalarıdır (Doksat, 2014).

Bir aile çocuğunun özgül öğrenme güçlüğü olduğunu kabul ettikten sonra bu durum diğer aileleri de etkilemeye başlar. Çocuğun yakın çevresi olan kardeşleri, anneanne ve büyükbabaları da bu sürece dahildir. Bu süreçte yapılacak en doğru şey, sevdikleriniz için çok zor olsa bile olumsuz durumu bir an önce kabullenmektir. Bu kabulleniş çocuğa gerekli olan desteğin erken başlamasına imkan sağlayacaktır (Çiftçi, 2018: 41).

Çocuğunun diğer çocuklardan farklı olduğunu kabul etmek her aile için çok zordur. Ancak aileler, erken teşhis ve tedavinin çocukların yaşamlarını olumlu yönde etkileyebileceğini unutmamalıdır. Bir çocuğa özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konduğunda ailenin ilk tepkisi, durumu inkar etme sürecidir. Anne veya babalar çocuklarının diğer çocuklardan farklı olduğunu kabul etmek istemezler (Doksat, 2014). İnkâr, öfke, dargınlık, şüphe, tüm duygular birbirini tetikler. Aile kabullenme sürecinden geçtikten sonra çocuk yaşadığı sorunlardan utanmaya başlar. Bu durumu çevresindekilerden saklamaya ve her şey normalmiş gibi göstermeye çalışır (Razon, 1976: 17-23).

Bazı ailelerde özgül öğrenme güçlüğü durumlarına maruz kaldıktan sonra depresyon belirtileri görülebilmektedir. Anne, baba ya da diğer aile bireyleri istemeden problemlili bir çocuktan ayrılırsalar bile bunu normal kabul etmek isterler. Bu, çocuğun iyileşme sürecini geciktirebilmektedir. Ailedeki bir çocukta özgül öğrenme güçlüğü varsa, bu diğer çocukları olumsuz etkileyebilir. Anne veya baba durumu diğer çocuklara net bir şekilde anlatamaz ise diğer çocuklar kendilerini dışlanmış hissedebilirler. Kardeşler, öğrenme güçlüğü olan bir çocuğa bilinçsizce düşmanca davranabilir, kızabilir veya onu kıskanabilir. Bu saldırgan ve suçlayıcı tutumlara yol açabilir. Ya da annesinin ya da babasının memnuniyetsizliğinden öğrenme güçlüğü olan kardeşini sorumlu tutan başka bir çocuk, mücadele eden kardeşini anlamak yerine saldırgan davranışlar sergilemektedir (Doksat, 2014). Aile sorunu kabullenemezse sorunlu çocuğa karşı gereksiz yere saldırgan davranabilir.

Özgül öğrenme güçlüğü olan kişilerin ailelerinin içinden geçtiği süreç çok üzücü olabilir. Aileler, özgül bir öğrenme güçlüğü teşhisi konulduktan sonra genellikle durumu kabullenmekte zorlanırlar, ancak çocuğu erken kabullenmenin ve aile tarafından desteklenmenin iyileşme sürecine yardımcı olabileceğini unutulmamalıdır (Atalay, 2013).

2.5. Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklarda Ebeveynler

2.5.1. Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Ebeveynleri

Aile, engelli bireylerin gelişimi ve normal gelişimi için büyük sorumluluk taşıyan sosyal bir kurumdur. Ancak engelli bireylerin yaşamlarında daha önemli bir rol oynadığı ve bu rolün bireyin gelişimine katkı sağladığı da aşikârdır ve göz ardı edilemez. Engelli çocuklarla ilgili araştırmalar, aile bireylerinin işlevlerini yerine getirememesi durumunda engelli bireylerin bilişsel, davranışsal ve sosyal gelişimlerinin bozulduğunu göstermektedir (Gupta ve Singhal, 2005: 62).

Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerine, normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine göre daha fazla görev ve sorumluluk düşmektedir. Normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine onları koruma, gelişimlerini sağlama, ihtiyaçlarını karşılama vb. sorumluluklar, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerine ise çocuklarına yeni beceriler kazandırma ve çeşitli tedavi programları için destek okumalarına yardımcı olma sorumlulukları düşmektedir (Fırat, 2022: 5).

Engelli bir çocuğa sahip olmak, aile planlarını ve geleceğe yönelik beklentileri değiştirir. Stres, kaygı ve depresyonun neden olduğu ruh hali değişimleri yaşam doyumunu azaltmakta ve yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu tür durumlarla başa çıkmak için stratejiler geliştiremeyen ebeveynlerin duygusal durumları ömür boyu olumsuz etkiler bırakabilmektedir (Aysan ve Özben, 2007: 22).

2.5.2. Özel Gereksinimli Çocuğun Ebeveyni Olmak

Özel gereksinimli çocuğu olan aileler birçok sosyal, psikolojik ve ekonomik zorlukla karşı karşıyadır. Sosyal ve fiziki çevrenin özel gereksinimli kişilerin gereksinimleri dikkate alınmadan tasarlanması sonucunda, özel gereksinimli kişilerin hayatlarının birçok alanında sınırlamalar ve engellerle karşılaşması kaçınılmazdır. Bu nedenle, özel gereksinimli kişiler ve aileleri, bu özel ihtiyaçlar ve toplumun bu ihtiyaçları ihmal etmesi nedeniyle hayatın birçok alanında dezavantajlı duruma düşmektedir (Fırat, 2022: 5-6).

Engelli aileler bazen öfke ve stres gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmekte ve bunlar yönetilmediğinde depresyonun kendileri için yaşam doyumunu düşürebileceği gözlemlenmiştir (Bilge vd., 2014).

Öğrenme güçlüğü çeken çocukların ebeveynleri, çocuklarının doğumundan itibaren belirli zorluklarla karşılaşır. Aileleri tarafından; *“bebeklikten itibaren huzursuz, rahatsız, beslenme ve emme güçlüğü çeken, gaz ve uyku problemi olan, kısa süreli ve huzursuz uyuyan, kas koordinasyonu düşük ve sürekli hareket halinde olan, dokunulmaktan ve tutulmaktan hoşlanmayan, algısal problemleri olan çocuklar”* şeklinde ifade etmektedirler. Bu özellikler ebeveynleri ürkütebilmesinin yanında yetersiz hissettirebilmekte ve çocukları ile iletişim ve etkileşime engel olabilmektedir (Yıldız, 2004).

Bu özellikler ebeveyne şaşkınlık ve yetersizlik hissi yaşatabilmekte ve buna bağlı olarak da çocuğuyla iletişime ve etkileşime girmesine engel olabilmektedir (Yıldız, 2004).

Aileye yeni katılan bir bireyin engelli olması, ailenin rol ve işlevlerinin aksamasına neden olabilmektedir. Aileler, engelli çocukların yetiştirilmesi ile ilgili bazı kararlar almak ve bazı sorumlulukları paylaşmak durumundadır. Ailenin bu konudaki bakış açısı, engelli çocukların yetiştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. İletişimsizlik ve karmaşadan kaynaklanan ailevi sorunlar, ailelerin görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirememelerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bir aileye katılma konusundaki engellilik, aileleri şok edebilir, karışık duygular yaşamalarına neden olabilir ve normal aile yaşamını bozabilmektedir. Ailenin engelli çocuğa vereceği tepki, aile üyelerinin bireysel özelliklerine (kişilik, eğitim düzeyi, yaş),

çocuk doğmadan önce aile işleyişinin sağlıklı olup olmadığına veya sosyal destek mekanizmalarına bağlı olarak değişebilmektedir (Fırat, 2022: 6).

2.5.3. Ailenin Tepkileri

Engelli bir çocuğun dünyaya gelmesi aileyi çok karmaşık bir psikolojik duruma sokmaktadır. Bu tür durumlar aşağıdaki aşamaları içermektedir (Fırat, 2022: 6).

Reddetme: Bu ilk aşamada aile, çocuğunun normal olduğuna dair kanıt aramakta ve engelli bir çocuğu olduğu gerçeğini kabul edememektedir. Çeşitli uzmanların yardımıyla doğru taniyi bulmaya çalışan ebeveynler de bu aşamada kendilerini ifade etmekte zorlanırlar.

Kızgınlık: Birinci basamaktan kurtulan anne babalar için ikinci aşama: “Bu neden bizim başımıza geldi?”, sorularına yanıt aramaktadırlar. Bazen uzmanlar, sağlıklı çocukları olan aileler, Allah'a ve kendilerine kızan anne babalar bazen de birbirlerini suçlayarak evlilik ve aile ilişkilerini zedeleyen durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Uzlaşma: Bu aşamada aile, en iyi uzmanlara gidip çocuğa en iyi eğitim olanaklarını ve yoğun bakımı sağlarsa çocuğun normal olacağı duygusunu hissetmeye başlarlar. Bu durum bir bakıma suçluluk ve çaresizlik duygularının bir yansıması olarak da göze çarpmaktadır.

Depresyon: Bu aşamada aileler durumun gerçekliğini kavramaya başlar ve farklı özelliklere sahip çocukları olduğunu fark ederler. Ebeveynler, çocuklarına yardım etmek için nasıl ve ne yapabilecekleri konusunda daha gerçekçi düşünmek için durumu kabul etmeleri gerektiğini anlamaya başlarlar.

Kabul: Bu aşamaya gelen ebeveynler, çocuklarını oldukları gibi kabul etmeye hazırdırlar (Kübler-Ross, 1969, Akt; Akkök, 1982).

2.5.4. Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olmanın Ebeveynler Üzerindeki Etkileri

Anne babalar çocuklarının normal gelişeceğine inanmakta ve çoğu aile bunların özel ihtiyaçları olmadığına inanmaktadır (Doğru ve Arslan, 2008: 543-553). Çocuğun eksiklikleri veya özel ihtiyaçları ne olursa olsun ebeveynlerin bu gerçeği kabullenmeleri zaman alabilmektedir. Bir çocuğun doğumu ve bu sorunun öğrenilmesi, ebeveynlerin suçluluk, inkâr, hayal kırıklığı, depresyon ve stres ile tepki vermesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte maddi olanaksızlıklar, İhtiyaçları karşılama ihtiyacı stres ve gelecek kaygısı yaratmaktadır (Kaner, 2009, Kahraman, 2022: 23).

Ailede özel gereksinimli çocukların olması aile sorumluluklarını ve rollerini değiştirmektedir (Yıldırım, 2007). Özel gereksinimli çocuklardan kaynaklanan stres, psikolojik ve mali sorunlar, yardım alacak nitelikli profesyonellerin olmaması ve çevresel tepkiler gibi faktörler bu değişiklikleri sebep olabilmektedir (Kahraman, 2022: 23). Bilal ve Dağ'ın (2005) Shapiro sağlık veya gelişim sorunları olan bir çocuğun doğumunun aileleri kişilerarası ve kişisel strese maruz bıraktığını bildirmektedir (Emek ve Dağ, 2005: 56-68). Ayrıca bu süreçte yaşanabilecek öfke, suçluluk, aşırı korumacılık, korku gibi duygusal süreçler de ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarını etkileyebilmektedir (Varol, 2005). Akkök (2003), özel gereksinimli çocuğu olan ailelerle yaptığı bir çalışmada, aile tepkilerini modeller yolu ile açıklamaktadır. Aşama modeline göre, aile uyum noktasına ulaşmak için farklı süreçlerden geçmektedir. Bu modelde ilk aşama aile inkar, şok, depresyon ve kederdir. İkincisi ise; suçluluk, öfke, utanç ve kaygıdır. Üçüncüsü de, çözüm arayışları, uyum sağlama ve kabullenme şeklindedir. Ebeveynler bu travmatik duruma bir çözüm arama yoluna girmektedir. Süreç bu şekilde işlese de bazı anne-babalar genellikle bu evreleri sağlıklı ve sistemli bir şekilde geçemeyip takılıp kalmaktadırlar. Tam da düzeltilmeyen ya da tedavi edilemeyen sorunlar için aile işlevini yitirebilmekte ve çok daha zor bir düzeye gelebilmektedirler (Akkök, 2003).

Bir ebeveynin bu durumda yaşadığı depresyon ve kaygı düzeyi, onların başa çıkma becerilerine bağlıdır. Bu süreçte bazı anne babalar özel gereksinimli çocukları ile baş etmekte zorlandıkları için daha çok depresyon ve karamsarlık yaşarken, kimileri daha kolay uyum sağlamakta ve psikolojik olarak durumdan daha az etkilenmektedir. Ebeveynleri bu noktada etkileyen faktörlerden biri de çocuğun davranış ve özellikleridir. Ayrıca özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin, normal çocuğu olan ailelere göre daha fazla evlilik ve aile sorunları yaşadıkları bildirilmektedir (Eş, 2013).

Özel ihtiyaçları olan çocukların ebeveynleri için bir stres ve endişe kaynağı, dış tepkilerdir. Bu bağlamda, ebeveynlerin bu çocukları başarısız olarak değerlendirmelerine ya da onları suçlamak gibi dışsal tepkiler, ebeveynlerin stres ve kaygılarını artırabilmekte, ayrıca ebeveynlerin birbirlerini suçlamaları, süreci karmaşık hale getirmekte ve birbirlerini güçsüz kılmaktadır (Avşaroğlu ve Güleş, 2019: 366).

Özel gereksinimli çocuğu olan anne-babalar, bu sorunların kolay ve hızlı bir şekilde çözülemeyeceğini öğrendiklerinde dehşete kapılır ve psikolojik olarak etkilenirler. Onlar için uzun bir bekleyiş başlamaktadır. Endişe ve kaygı halinde olan anne-babalar her an dışarıdan veya kendiliğinden bir şey olacağından korkmaya başlar ve sürekli huzursuz olmaktadır. Yüksek nabız, titreme ve benzeri semptomlar bu dönemde ortaya çıkan kaygı belirtileridir (Coşkun ve Günbey, 2009: 213).

Cüceloğlu (1997); kaslarda gerginlik, sinir sistemi rahatsızlıkları ve aşırı uyarılma belirtileri psikiyatrik sorunların belirtileri olarak belirtmiştir. Korku büyüdükçe tüm sorunlar insanlarda dağlar kadar büyük sorunlar olarak görünmeye başlar. Durumluk kaygı, tehlikeli bir durum ortaya çıktığında ortaya çıkmaktadır. Durumluk kaygı, belirli bir nedeni olan mantıklı ve geçici bir durumdur. Koşulsuz olarak ortaya çıkan ve nedenleri mantıksal koşullara dayanmayan bir korku hali, sürekli korkudur. Sürekli kaygı kişiden kişiye değişmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerde gelecek kaygısı, eksik bilgi, yetersiz deneyimler gibi nedenlerle cevapsız kalan sorular daha yoğun yaşanabilmektedir. Kaygı sorunlarının aşılmasına yardımcı olur. Ailenin çevresinden aldığı maddi ve manevi destek sosyal destektir (Kahraman, 2022: 24).

2.5.5. Özgül Öğrenme Bozukluğu Tanısı ve Belirti Şiddetinin Aileler Üzerindeki Etkisi

Özgül öğrenme güçlükleri, çocuklar için hayatı zorlaştıran ama aynı zamanda ailelerin hayatını da önemli ölçüde etkileyen rahatsızlıklardır. Yurtdışındaki ailelerle görüşülerek yapılan bir çalışmada, özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konan çocukların annelerine çocuklarını idare etmekte zorlandıkları alanlar sorulmuştur. Çalışma sonunda annelerin kendilerine ve çocuklarına zaman ayırmakta zorlandıkları, yaşam tarzı değişiklikleri yapmak zorunda kaldıkları, öğrenme güçlükleri hakkında detaylı bilgi edinemedikleri ve maddi sıkıntılar yaşadıkları, ayrıca okulda zorluklarla karşılaştıkları görülmüştür. Bununla birlikte anne olarak sorumluluklarını yerine getiremeyeceklerini hissettikleri, yükün arttığı ve çocukları hakkında olumsuz duygu ve düşünceler geliştirdikleri belirtilmiştir (Alias ve Dahlan, 2015: 107).

Özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konan çocukların aileleriyle yapılan görüşmelerde; ailelerin çocuklarına ödev yaptırmakta zorlandıkları ve bu durumun çocuklarının eğitimi konusunda endişe yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca çocuğun geleceği ile ilgili kaygılar ve çocuğun sosyal çevrelerden dışlanacağı korkusu ailede duygusal sıkıntılara neden olmuştur. Bu durumlara ek olarak, öğretmenlerin özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocuklara yönelik tutumları ve özgül öğrenme güçlüğüne teşhis edilmesinde aile çevrelerinin desteğinin olmaması da yaşanan diğer sorunlar arasında yer almaktadır. Özgül öğrenme güçlükleri, ailelerin önemli derecede bir bozulma yaşadıklarını söylemesiyle önemli ölçüde değişmiştir (Waggoner ve Wilgosh, 1990: 98).

Dyson (2010) tarafından yapılan bir araştırma da, özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konan çocukların aile dinamikleri üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Aileler, özgül öğrenme güçlüğüne teşhis ederken genetik geçişlilik için kendilerini suçladıklarını; sosyal desteğin azaldığını ve sıklıkla kontrolü kaybettiklerini bildirmişlerdir. Bunu yaparken yaşadıkları duygusal zorluklara dikkat çekmişlerdir. Aileler de çocuklarının günlük okul hayatında zorluk yaşadıklarını dile getirmektedirler. Özgül öğrenme güçlüğü olan çocukları teşhis etme, etiketleme ve reddetme, tutarsız değerlendirmeler ve etkisiz eğitim programlarını teşhis etmede öğretmenlerle yaşanan olumsuz deneyimler, ailelerin en çok mücadele ettiği alanlar arasındadır.

Özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocukların yaşadıkları güçlükler, ailelerinin ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sağlıklı çocukların ve özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konan çocukların ailelerinde yapılan araştırmalar; özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocuğu olan ailelerin, sağlıklı çocuğu olan ailelere göre daha olumsuz duygusal ifadelere, daha yüksek kaygı düzeylerine ve daha düşük sosyal destek algılarına sahip olduğu saptanmıştır (Atalay, 2013; Büyükçakmak, 2015). Başka bir çalışma, özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların annelerini normal gelişim gösteren çocukların anneleriyle karşılaştırmıştır. Özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konan çocukların annelerinin, düşük akademik performans ve çocuğun geleceği ile ilgili endişeler nedeniyle yüksek düzeyde kaygı ve depresyon yaşadıkları tespit edilmiştir. Konuyla ilgili çeşitli çalışmaları incelendiğinde; özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocukların annelerinin, kontrol grubundaki çocukların annelerine göre daha fazla ebeveynlik stresi yaşadıkları gözlenirken, anksiyete ve depresyon açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Başka bir çalışmada; özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocukların ebeveynleri, normal gelişim gösteren çocuklara göre daha yüksek stres düzeylerine sahipken, depresyon ve aile işlevselliği açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Özyürek, 2019: 18-19).

Tüm bu çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, özgül öğrenme güçlüğüne teşhis edilmesi, çocukların ve ailelerin yaşamlarını önemli ölçüde etkilemekte, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde birçok soruna neden olmaktadır. Bu sorunların, özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların karşılaştığı zorlukların ciddiyeti ile yakından ilişkili olduğuna inanılmaktadır. Örneğin ülkemizde yapılan araştırmalar, özgül öğrenme güçlüğü tanısı alan çocuklarda semptomlar arttıkça annenin algıladığı sosyal, yakın ve duygusal desteğin etkisinin azaldığını ortaya koymuştur (Çen ve Aytaç, 2017:114). Çocuklarda görülen özgül öğrenme güçlüğü alt gruplarında (okuma bozukluğu, sözel olmayan öğrenme bozuklukları) semptom şiddeti ile annenin stres algısı arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Sözel olmayan öğrenme güçlüğüne şiddeti ile annenin stres düzeyi arasında pozitif bir ilişki bulunurken, okuma bozukluğu şiddeti ile annenin stres düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Antshel ve Joseph, 2006: 194).

Gelişimsel ve nörogelişimsel yetersizliği olan çocukların aileleri üzerinde yapılan birçok çalışma olduğu gibi, özgül öğrenme güçlüğü belirtilerinin şiddetinin aileler üzerindeki etkisine yönelik araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan çocuklarda belirti şiddeti ile ebeveyn stresi ve başa çıkma davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada, çocukların DEHB semptom şiddeti azaldıkça ebeveyn stres düzeylerinin azaldığı ve olumlu bir yeniden çerçeveleme başa çıkma tarzı kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde DEHB tanılı çocuklarda hiperaktivite ve dürtüsellik belirtileri arttıkça ailelerdeki stres düzeylerinin de arttığı saptanmıştır. Otizm, Serebral Palsi ve zihinsel engelli çocukların anneleri üzerinde yapılan araştırmalarda yukarıdaki çalışmalara benzer sonuçlar bulunmuştur. Otizm tanılı çocuklarda semptom şiddeti ile ebeveyn stres düzeyleri ve başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırma, çocuklarda otizm semptomları arttıkça ebeveyn stres düzeylerinin

arttığını, duyu odaklı bir başa çıkma tarzı kullandıkları tespit edilmiştir. Banyoya gitmeyi veya yürümeyi zorlaştıran davranış sorunları olan serebral palsili çocukların annelerinin daha çaresiz ve boyun eğici bir başa çıkma tarzı kullandıkları görülmüştür. Ebeveynlerin zihinsel yetersizliği olan çocuklarda daha az probleme yönelik başa çıkma tarzları (fonksiyonel başa çıkma stilleri) kullandıkları ve daha düşük yaşam doyumu ile daha yüksek düzeyde yetersizlik yaşadıkları bildirilmektedir (Özyürek, 2019: 18-19).

2.5.6. Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşam Kalitesi

Özel öğrenme güçlüğü, yalnızca engelli kişiyi değil, bu kişilerin birlikte yaşadığı insanları da etkiler. Çünkü öğrenme güçlüğü olan bir kişiye yardım etmek oldukça zaman alıcıdır (Wilgosh, 1990). Ebeveynlerin en çok çocuklarla ilgilenmesi, ebeveynlerle sık sık iletişim kurmalarına ve engelli çocukların zorluklarını yaşamalarına neden olabilmektedir (Bumin, Günel ve Tükel, 2008). Bu durumda anne babanın yaşam kalitesi de bozulabilmektedir. Örneğin, çocuklar, ebeveyn-çocuk etkileşimleri, çocukların kronik sağlık durumları, davranış ve uyum sorunları gibi faktörler, ebeveynlerin genel ruh sağlığını etkileyebilmektedir (Mugno, Ruta, D'Arrigo ve Mazzone, 2007: 5-22, Wheaton, 1990).

Öğrenme güçlüğü olan çocukların ve ebeveynlerinin yaşam kalitesi çeşitli ulusal ve uluslararası literatürlerde incelenmiştir. Örneğin, Sakız (2011) öğrenme güçlüğü çeken 120 öğrenci ve ebeveynleri üzerinde yaptığı bir araştırma yürütmüş ve öğrenme güçlüğü'nün hem çocukların hem de ebeveynlerin algılanan yaşam kalitesini azalttığını tespit etmiştir. Karande ve Kulkarni (2005: 315-319), öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveynlerinin zayıf sosyal ilişkilere, yüksek düzeyde strese ve düşük ruh sağlığına sahip olduğunu belirlemişlerdir. Başka bir araştırma, öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveynlerinin, öğrenme güçlüğü olmayan çocukların ebeveynlerine göre daha yüksek stres ve depresyon riskine sahip olduğunu tespit etmiştir (Chang ve McConkey, 2008: 27-41). Ayrıca öğrenme güçlüğü olan bireylerin okuldaki akademik görevleri tamamlamadaki yetersiz başarıları, ailelerin çocuklarında hayal kırıklığı yaşamalarına neden olabilmekte, bu da çocuklarla olan etkileşimlerini olumsuz etkilemektedir (Sakız, Baş, 2019: 55-56).

2.5.7. Özgül Öğrenme Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Annelerin Deneyimleri

Özel öğrenme güçlükleri üzerine yapılan bazı araştırmalar, ailenin o çocuğun durumu üzerindeki etkisine bakarken, bazıları da çocuğun durumunun aile üzerindeki etkisine bakmıştır. Literatürdeki çoğu çalışma, öğrenme güçlüğü teşhisi konan bir çocuğun annesi olmaya travmatik bir deneyim olarak bakmış, ancak çok az çalışma bu durumun bireyi güçlendirici yönlerine bakmıştır. Green'in (2007: 150) çalışmasında, belirli bir öğrenme güçlüğü olan çocuğa sahip olmanın annelerin özgüvenini, becerilerini, atılganlığını, temel yaşam değerlerini, sosyal ilişkilerin gücünü ve önemini geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu durumun toplum tarafından daha da zorlaştırılan bir durum olarak belirtmiştir (Eren, 2021: 29).

Özgül öğrenme güçlüğü'nün tanısının genellikle diğer özel alanlara göre daha geç konulması, ailelerin durumu uzun süre anlayamamasını sağlamakta ve bu durumu fark ettiklerinde de şok etkisi yapmaktadır. Çocuğun okula gidememesinin yanı sıra, çocuk ile ebeveyn arasındaki sağlıklı iletişimin olmaması, özgül öğrenme güçlüğü olan çocuğu olan annelerde daha fazla kaygı ve strese neden olmakta ve algılanan yaşam kalitesini de zayıflatmaktadır.

İspanya'da 28 kişi üzerinde gerçekleştirilen bir odak grup çalışması, özgül öğrenme güçlüklerinin, DEHB ve Asperger'li çocukları olan annelerin deneyimlerinin, annelerin ebeveynlik deneyimleri hakkındaki duygularının ve bu özel ihtiyaç alanlarının kendileriyle

nasıl ilişkili olduğunu fenomenolojik desen kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, annelerin bir tanı ile karşı karşıya kaldıklarında üzüntü, pişmanlık, öfke, çaresizlik gibi olumsuz duygular yaşadıklarını ve kendilerini “kötü anne” olarak tanımladıklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca bu annelerin ev ödevi, sabah okula hazırlanma gibi günlük aktivitelerde ve sosyal ilişkilerde problem yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu araştırmaya katılan anneler, özgül öğrenme güçlüklerinin ve DEHB'nin hem sosyal ilişkileri hem de çocuklarının sosyal ilişkilerini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Ayrıca anneler tanının çocuklarının akademik ve sosyal yaşamlarının geleceği konusunda kendilerini endişelendirdiğini bildirmiştir (Eren, 2021: 29).

2.5.8. Özgül Öğrenme Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Annelerin İhtiyaç Duydukları Destek Alanları

Literatürdeki araştırmaların çoğu özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların anneleri üzerinde yapılmıştır. Bu araştırmalar deneyimlere odaklanmış ve bu konudaki araştırmaların çoğu nitelik desenlidir. Örneğin Ankara'da 90 anne ve çocuklarının öğretmenleri ile yapılan nicel bir çalışmada değerler, aile faktörleri ve çocukların problem davranışlarına odaklanılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarından, çocuğun klinik sunumu kötüleştikçe ve problem davranışları arttıkça annenin algıladığı sosyal ve duygusal desteğin etkinliğinin azaldığı belirlenmiştir. Özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveynleri arasında algılanan sosyal destek düzeylerinin bir başka çalışması, finansal sorunların, ailedeki artan çocuk sayısının ve sorunlu davranışların, algılanan sosyal desteğin etkisini azalttığını göstermiştir. Aynı zamanda algılanan sosyal destek arttıkça ebeveyn depresyon düzeylerinin düştüğü bildirilmektedir (Eren, 2021: 30).

Öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveynleri ile yapılan bir odak grup çalışmasında yarısı kadın olan 11 ebeveyn ile görüşülmüş ve içerik analizi sonucunda ailenin duygusal tepkisi, ebeveyn yetersizliği, sevdiklerinin tutumu, okulla olumsuz bir ilişki, kardeşler üzerindeki etkisi ve ailenin başa çıkma stratejileri ortaya konulmuştur. Duygusal tepki ile ilgili olarak katılımcılar; suçluluk duygusu, aile içi gerginlik ve sosyal destek eksikliği hakkında konuşurken, ayrıca damgalanma, çocuktan gerçekçi olmayan beklentiler ve kontrol kaybı duygusuyla karşı karşıya kaldıklarını açıklamışlardır. Aileler, dışarıdan destek almadıklarını bildirmiş ve bu durumun hayatlarını olumsuz etkilediğini söyleyerek okulun olumsuz yönlerine dikkat çekmişlerdir (Dyson, 2010: 43).

Sahu ve arkadaşları tarafından (2018: 406) yapılan odak grup çalışması, Hindistan'da çocuğunda özgül öğrenme bozukluğu teşhisi konan 30 ebeveyn, ebeveynlerin tanıya ilişkin duygusal tepkilerini ve olumsuz duygularını analiz etmiştir. Ayrıca ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar fiziksel, kişisel, sosyal, ekonomik ve duygusal olmak üzere beş kategoride incelenmiştir. Araştırmaya göre, anneler için fiziksel sorunlar arasında uykusuzluk ve çocukları için ev ödevi yapmak için çok fazla zaman harcamaktan kaynaklanan yorgunluk yer almaktadır. Ebeveynler kişisel problemler ya da çocuklarına bakacak eş yardımının olmaması nedeniyle yalnız ya da eşleriyle vakit geçirememektedir. Sosyal sorunlar, akraba ve arkadaşlarla sosyal çevrelere katılamama, maddi sorunlar, ailelere bireysel eğitim ücreti ve kurslar için ek maliyetler yükleme ve son olarak eskiden eğlenceli olan etkinliklerden zevk alamama, kaygı, tükenmişlik gibi duygusal sorunlar olarak aktarılmıştır (Sahu, Bhargava, Sugar ve Mehta, 2018: 406-413).

Özgül öğrenme güçlüğü çeken anneler için çevrimiçi bir forumda yapılan bir çalışmada, annelerin en çok sorduğu veya paylaştığı konular incelenmiştir. Bu konular motor ve duygusal problemler, eğitim ve sağlık hizmetleri olarak sıralansa da annelerin konu hakkında doğru bilgiye ulaşmakta zorlandıkları ve bu durumun kendilerini endişeli, kafası karışmış ve yabancılaşmış hissetmelerine neden olduğu ortaya çıkmıştır (Kirby, Edwards ve Hughes, 2008:

193). Bu grubun ebeveynleri üzerinde yapılan bir başka araştırma, katılımcıların yüksek eğitim seviyelerine rağmen, özgül öğrenme güçlükleri hakkında doğru bilgi edinme ve eğitim ve tıbbi hizmetlere erişim konusunda zorlandıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin özgül öğrenme güçlüğü için eğitim desteği sağladığı aynı çalışmada, müdahale sonucunda ebeveynlerin özgül öğrenme güçlüğüne anlamı ve süreci ile özel eğitim süreci hakkındaki bilgilerinin önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Araştırmacılar bu artan bilginin, ebeveynlerin tanıyı kabul etmeleri ve çocuklarına uygun özel eğitim kurumlarını aramaları için önemli bir adım olacağını öne sürmektedirler (Karande, Mehta ve Kulkarni, 2007: 398).

Hong Kong'da özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların annelerinin eğitim ihtiyaçlarına ilişkin nitel bir araştırma, ebeveynlerin sağlık sorunları ve kendileri ve çocukları için çocuk bakımı konularında eğitim desteğine ihtiyaç duyduklarını ortaya çıkarmıştır. Ek olarak, bu çalışmanın sonuçları, özgül öğrenme güçlüklerinin bilgisine yönelik ebeveyn engellerini, yetersiz sosyal destek ve yardım almaya yönelik olumsuz tutumlar olarak kategorize etmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular arasında, araştırmaya katılan annelerin sosyal çevreden izole oldukları, çocuklarını yabancılara anlatmaktan çekindikleri ve aile desteği konusunda zayıf motivasyona sahip oldukları yer almaktadır (Eren, 2021: 31).

2015 yılında yapılan niteliksel bir araştırma, annelere özgül öğrenme güçlüğü teşhisi konan çocuklarla tipik olarak ne tür sorunlar yaşadıkları sorulmuş ve annelerin yanıtlarına göre iç azim (self-preseverance) ve zor olsa da başa çıkılan (difficult yet enduring) olmuştur. Araştırmada görüşülen anneler, annelerin kendilerine ve ailelerine zaman ayırmakta zorlandıklarını, günlük hayatlarını bu duruma adapte etmek zorunda kaldıklarını ve genellikle bilgisizlikten dolayı maddi sıkıntılar yaşadıklarını tespit ettiler. Anneler, öğretmenlerin çocuklarına yaklaşımlarının ve ev ödevlerinde yaşadıkları zorlukların çocuklarına kendilerini yetersiz hissettirdiğini belirtmişlerdir (Alias ve Dahlan, 2015: 107).

Sonuç olarak, özgül öğrenme güçlüğü olan çocukların anneleri üzerinde yapılan araştırmalar, deneyimi genellikle travmatik unsurlarla zor olarak tanımlamaktadır. Özgül öğrenme güçlüklerinin annelerin genelinde olumsuz duygusal tepkilere neden olduğu ve annenin günlük hayatını, sosyal ilişkilerini ve anne-çocuk ilişkisini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Özgül öğrenme güçlüğüne hem annenin hem de çocuğun hayatında yarattığı dolaylı ve doğrudan sorunlar karşısında anneye verilen desteğin hem anne hem de çocuk üzerinde iyileştirici etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

3.SONUÇ

Sonuçlar değerlendirildiğinde, ailelerin ve çocukların özel eğitim destek hizmetlerine erişiminin sorunlu olduğu görülmüştür. Bu nedenle aile ve çocuk destek hizmetleri almaları gerekmektedir.

Ailelerin çocuklarının özgül öğrenme güçlüğü durumunu kabullenmekte zorlandıkları gözlemlenmiştir. Durumu açıklamak için korktukları için bu durumu saklamaya çalışmışlardır.

Çalışma kapsamında çocukların aileleri ile yapılan çalışmalarda çocukta özgül öğrenme güçlüklerinin başlangıcının okul öncesi yıllara kadar dayandığı saptanmıştır. Anneler özgül öğrenme güçlüğü geliştirirken gebelikte fiziksel sağlıklarına, alkol ve sigara kullanmamaya, gebelikte hastalıklara, kullanılan ilaçlara, annenin duygu durumu ve iletişimine, düzenli doktor kontrollerine, kanama ve ağrı durumlarına, dengeli beslenmeye dikkat etmelidir. Diyabet, sağlıklı beslenme, planlı ve plansız gebelikler gibi çok sayıda faktör, anne karnındaki bir çocukta özgül öğrenme güçlüğüne gelişimini etkileyebilecek faktörlerden bazılarıdır. Bu nedenle annelerin hamilelikten doğum sonrasına kadar kendilerine dikkat etmeleri çok önemlidir.

Genellikle bir ailenin çocuğunun diğer çocuklardan farklı olduğunu kabul etmesi zordur. Bununla birlikte, erken teşhis ve tedavi, bir çocuğun hayatını olumlu yönde değiştirebilir ve etkileyebilmektedir. Çalışmaya katılanlara baktığımızda, erkeklerde özgül öğrenme güçlüğü'nün daha yaygın olduğu görülmektedir. Çalışma, bir ailenin özgül öğrenme güçlüğü'nü fark edip etmediğinin, çocuğun ifade ettiği ilgi, çocukla geçirilen zaman ve eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Çocukları ile vakit geçiren aileler özgül öğrenme güçlüklerinin farkındayken, çocukları ile vakit geçirmeyen ya da yeterince zaman ayırmayan aileler özgül öğrenme güçlüklerini ayırt etmekte zorlanırlar. Çocuklarda özgül öğrenme güçlüklerinin farkındalığı, okul öncesi veya ilkökul öğretmenlerinin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Araştırma sonuçlarına bakılırsa, her öğretmenin çok dikkatli olmadığı tespit edilmiştir.

Özgül öğrenme güçlükleri için kurumlar arası (aileler, öğretmenler, okul yöneticileri, RAM) işbirliği sağlanmalıdır. Eğitim kurumlarındaki öğretmenlere özgül öğrenme güçlüğü eğitimi destek hizmetleri sağlanmalıdır. Aileler ve öğretmenler özgül öğrenme güçlükleri konusunda eğitilmeli ve bilgilendirilmelidir. Özgül öğrenme güçlüğü ile ilgili çok az çalışma bulunmaktadır. Bu alandaki araştırma, çeşitli yöntem ve teknikler kullanılarak genişletilebilmelidir.

REFERENCES

- Akkök, F. (2003). Bayan Perşembeler, Farklı Özelliği Olan Çocuk Anneleri İle Yapılan Psikolojik Danışma Gruplarının Ardından, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Alias, N. A., ve Dahlan, A. (2015). Enduring difficulties: The challenges of mothers in raising children with dyslexia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 202, 107-114.
- Alias, N.A. ve Dahlan, A. (2015). Enduring Difficulties: The challenges of mothers in raising children with dyslexia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 202, 107 – 114.
- Antshel, K.M. ve Joseph, R.G. (2006). Maternal stress in nonverbal learning disorder: a comparison with reading disorder. *Journal of Learning Disabilities*, 39 (3), 194–205.
- Armstrong, T. (2016). *Neurodiversity in the Classroom: Strength-Based Strategies to Help Students with Special Needs Succeed in School and Life* (s. 12-30), Kanada: ASCD Press.
- Atalay, Ö. D. (2013). Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Çocuğa Sahip Annelerin Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin ve Stresle Başa Çıkma Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atalay, Ö.D. (2013). Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanılı Çocuğa Sahip Annelerin Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin Ve Stresle Başa Çıkma Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avşaroğlu, S. Güleş, E. (2019). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Anne Babaların Yaşam Doyumlarının Öz-Anlayış Ve Merhamet Düzeyleri Açısından İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:27(1), S. 365-376.
- Aysan, F. & Özben, Ş. (2007). Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22).
- Barlow, J. Powell, L. ve Gilchrist, M. (2006). The influence of the training and support programme on the self-efficacy and psychological well-being of parents of children with disabilities: A controlled trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice* (s. 42-97), ABD: Springer Inc.

- Bender, W. (2014). Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler ve Eğitimleri (s. 12-123), İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Bilge, A., Buruntekin, A. Demiral, O. Özer, G.N., Keleş, B. Yalçın, E., ... Bol, S. (2014). Engelli Yakınlarına Verilen “Stresle Baş Etme ve Yaşam Doyumunu Artırma”, Eğitiminin Etkinliğinin Belirlenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(1).
- Chang, M., & McConkey, R. (2008). The perception and experiences of Taiwanese parents who have children with an intellectual disability. International Journal of Disability, Development and Education, 55(1), 27-41. doi: 10.1080/10349120701827961
- Coşkun, Y. Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 10(1), 213- 227.
- Cüceloğlu, D. (2017). İnsan Ve Davranışı (28.Baskı), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çelik, C., Erden, G., Özmen, S. ve Tural Hesapçioğlu, S. (2018). Okuma Becerisi Ve Özgül Öğrenme Güçlüğü Belirtilerinin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunda Değerlendirilmesi. Klinik Psikoloji Dergisi, 2(2), 65-76.
- Çen, S. ve Aytaç, B. (2017). Ecocultural perspective in learning disability: Family support resources, values, child problem behavior. Learning Disability Quarterly, 40(2) 114 –127.
- Çiftçi, İ.H. (2018). Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Ailelerinin Tanı Öncesi Ve Sonrası Yaşadıkları Süreçlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.
- Doğru, S.S. ve Arslan, E. (2008). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, 1(19), 543-553.
- Doksat, N. (2014). Anne Babalar İçin Başucu Kitabı. İstanbul: Som Kitap.
- Duman, N.S. (2014). Özgül Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklarda Eğitsel Tedavinin Benlik Saygısı Düzeyine Etkisi. Yayınlanmış Tıpta Uzmanlık Tezi. Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD, Ankara.
- Dyson, L. (2010). Unanticipated effects of children with learning disabilities on their families. Learning Disability Quarterly, 33(1), 43-55.
- Dyson, L. (2010). Unanticipated effects of children with learning disabilities on their families. Learning Disability Quarterly, 33(1), 43-55.
- Emek, B. ve Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan Ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stresi Stresle Başa Çıkma Ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması. Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12(2), 56-68.
- Erden, G. (2001). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve Özgül Öğrenme Güçlüğü. Ayla Soykan Aysev (Ed.), Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunda Tedavide Çoklu Yaklaşım içinde (s.192-195). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erden, G. ve Uluç, S. (2018). Özgül Öğrenme Bozukluğu Belirtilerinin Yapılandırılmış Yöntemlerle Değerlendirilmesi. Düzeltilmiş Basılmamış El Kitabı.
- Eren, E. (2021). Özgül Öğrenme Bozukluğu Tanılı Çocuğa Sahip Annelerin Deneyimlerinin Ve Gereksinimlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İbn Haldun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eş, A. (2013). Zihinsel Engelli Bireye Sahip Annelerin Çocuklarının Kabullenişleri İle Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fırat, B. (2022). Özgül Öğrenme Güçlüğü Veya Zihinsel Engelli Tanısı Almış Çocukların Ebeveynlerinde Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin

- İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Green, S. E. (2007). "We're tired, not sad": Benefits and burdens of mothering a child with a disability. *Social Science ve Medicine*, 64(1), 150-163.
 - Gupta, A., & Singhal, N. (2005). Psychosocial support for families of children with autism. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal*, 16 (2), 62-83.
 - Kahraman, N. (2022). Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Anne Ve Babalarının Anne Baba Tutumları İle Süreklilik Ve Durumluluk Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
 - Kaner, S. (2009). Aile Katılımı Ve İşbirliği. Zihin Engelliler Ve Eğitimleri İçinde. Ankara: Kök Yayıncılık.
 - Karande, S., & Kulkarni, M. (2005). Specific learning disability: The invisible handicap. *Indian Paediatrics*, 42(4), 315-319.
 - Karande, S., Mehta, V., ve Kulkarni, M. (2007). Impact of an education program on parental knowledge of specific learning disability. *Indian Journal of Medical Sciences*, 61(7), 398-406.
 - Kirby, A., Edwards, L., ve Hughes, A. (2008). Parents' concerns about children with specific learning difficulties: Insights gained from an online message centre. *Support for Learning*, 23(4), 193-200.
 - Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: MacMillan.
 - Mugno, D., Ruta, L., D'Arrigo, V. G., & Mazzone, L. (2007). Impairment of quality of life in parents of children and adolescents with pervasive developmental disorder. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5(1), 22. doi: 10.1186/1477-7525-5-22
 - Özyürek, Ö. (2019). Özgül Öğrenme Güçlüğü Tanısı Olan Bir Grubun Belirti Şiddeti, Annelerinin Ebeveynlik Tarzlarına Dair Çocukların Algıları, Annelerin Stresle Başaçaıkma, Ebeveynlik Yetkinliği Ve Ödev Çatışması Açısından, Kontrol Grubu İle Karşılaştırılarak İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
 - Razon, N. (1976). Özel Bir Okuma Bozukluğu, Okuyamayan Çocuklarda Disleksi Belirtilerinin Araştırılması. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2(1):17-23.
 - Rutter, M. ve Yule, W. (1975). The Concept of Specific Reading Retardation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 16(3):18-194.
 - Sahu, A., Bhargava, R., Sagar, R., ve Mehta, M. (2018). Perception of families of children with specific learning disorder: An exploratory study. *Indian journal of psychological medicine*, 40(5), 406-413.
 - Sakız, H. (2011). Perceptions of quality of life in children with learning disabilities (Master's thesis). Bogazici University, İstanbul.
 - Sakız, H. Baş, G. (2019). Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların ve Ebeveynlerinin Yaşam Kalitesi Algılarının Belirlenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi Yıl: 2019, Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa No: 53-72.
 - Sarıpınar, E. G. ve Erden, G. (2010). Okuma Güçlüğünde Akademik Beceri Ve Duyusal Motor İşlevleri Değerlendirme Testlerinin Kullanılabilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(65), 56-66.
 - Shapiro, B. K. & Gallico, R. P. (1993). Learning disabilities. *Pediatr Clin North America*, 40, 491-505.

- Varol, N. (2005). Aile Eğitimi. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Waggoner, K. ve Wilgosh, L. (1990). Concerns of families of children with learning disabilities, *Journal of Learning Disabilities*, 23(2), 97-98,113.
- Wheaton, B. (1990). Life transitions, role histories and mental health. *American Sociological Review*, 55(2), 209- 223. doi: 10.2307/2095627.
- Wilgosh, L. (1990). Issues in education and daily living for families of children with disabilities. *The Alberta Journal of Educational Research*, 36(4), 299-309.
- Yıldırım, S. (2007). Anaokulu Öğretmenlerinde Tükenmişlik Düzeyi Ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, S. (2004). Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Psikososyal Özellikleri, Sorunları ve Eğitimi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 170-190.